

Seleucia

Sayı VIII - 2018

Olba Kazısı Serisi

Seleucia VIII

Olba Kazısı Serisi

Seleucia editörler kurulu, destekleri için Mimar Burak Yazıcı'ya (ARCLAND Mimarlık Mühendislik Danışmanlık Sanayi Tic. Ltd. Şti) şükranlarını sunar.

The Editorial Board of *Seleucia* expresses their gratitude for the support of the Architect Burak Yazıcı, owner of the Arcland Architecture.

Seleucia VIII

Olba Kazısı Serisi

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Nisan - Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. *Seleucia* Dergisi, Sayı VI - 2016'dan itibaren ULAKBİM'de taranmaktadır. Yollanan alışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Nisan - Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, 7. sayfada belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia Dergisi, Sayı VI - 2016'dan itibaren ULAKBİM'de taranmaktadır.

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Fikret K. Yegül
Murat Özyıldırım
Tuna Akçay

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Sedef Çokay-Kepçe
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Aygül Süel
Prof. Dr. Harun Taşkırın
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Doç. Dr. Sema Sandalcı
Doç. Dr. Hacer Sibel Ünalın
Dr. Öğr. Üyesi Figen Çevirici-Coşkun
Dr. Öğr. Üyesi Merih Ereğ
Dr. Öğr. Üyesi. Deniz Kaplan
Dr. Öğr. Üyesi Fikret Özbay
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat Özgen
Dr. Öğr. Üyesi Dr. Muammer Ulutürk
Öğr. Gör. Dr. Tuna Akçay
Dr. Vujadin Ivanisevic

Seleucia
Olba Kazısı Serisi VIII
Sayı: 8

ISSN: 2148-4120

Kapak Tasarım

Tuna Akçay

Yazışma Adresi

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, 33343,
Mersin - Türkiye
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
E – posta: muratozyildirim@mersin.edu.tr

Adres

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 52
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02
www.homerbooks.com
e-mail: homer@homerbooks.com

Baskı

Dijital Düşler Basım San. Ve Tic. A.Ş.
Nato Cad. Çınarlı Sok. No: 17
34418 Seyrantepe/Kağıthane
0212 279 64 44
Sertifika No: 12922

Dağıtım

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 52
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02

Seleucia | Sayı 8 | Nisan - Mayıs 2018

Obelisk Bones

Dikilitaş Kemikleri

Diane Favro

11

Hadrianus ve Sardes Artemis Tapınağı:

Hadrianus Sardes'e Geldi mi, Eğer

Geldiyse...

Did Hadrian Visit Sardis? And if he did...

Fikret Yegül

27

Olba Akropolisi Kazılarında Yeni Babil

Damga Mührü

A Neo-Babylonian Stamp Seal from the

Excavations of the Acropolis of Olba

Emel Erten

49

Eski Anadolu Toplumlarında Köpek

Dog in the Early Societies of Anatolia

Fikret Özbay

69

Olba'daki Ok Uçları Işığında Kentteki Askeri

Hareketlilik Hakkında Düşünceler

Thoughts on Military Activity in Olba in Light

of Arrowheads

Tuna Akçay

91

Iğdır'da Bir Orta Tunç Çağı Kompleksi

Aşağı Erhacı Yerleşimi ve Kalesi

A Middle Bronze Age Complex in Iğdır: Aşağı

Erhacı Settlement And Castle

Ayhan Yardımcıel

123

Olba Kazıları Cam Kandil Buluntuları

Glass Lamps from Olba Excavations

Emel Erten – Emine Akkuş Koçak

139

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin

Değerlendirilmesi

Evaluation of the Results of the Excavations at

the Northern Church of the Monastery of Olba

Murat Özyıldırım - Yavuz Yeğın

165

Tarsus'tan Yeni Bir Hamam: Tarsus'un Roma

İmparatorluk Dönemi Kentsel Dokusuna ve

Kydnos'un Rotasına İlişkin Yeni Görüşler

A Newly-Discovered Bath Building at Tarsus:

Views on the Urban Texture of Tarsus and

the Flow of Kydnos River During the Roman

Imperial Period

Deniz Kaplan

191

Yeni Bulgular Işığında Urfa'da Neolitik

Dönem

The Neolithic Period in and around Urfa in the

Light of New Findings

Bahattin Çelik-Kaya Tolon

211

Yukarı Dicle Havzası'nda Bir Yeni Asur

Yerleşimi: Aşağı Salat

Aşağı Salat: A Neo-Assyrian Settlement in the

Upper Tigris Region

S. Yücel Şenyurt - Atakan Akçay - İlkey Aklan

233

Bir Grup Geç Roma Sikkesi Işığında Parion

Yamaç Hamamının Son Kullanım Evresi

Hakkında Görüşler

Some Considerations Regarding Final Use of

Parion Slope Bath in the Light of A Group of

Late Roman Coins

Vedat Keleş - Ersin Çelikbaş - Kasım Oyarçın

269

Kitap Tanıtımı

Book Review

Apollodoros Bibliotheka: Yunan Mitolojisi

Hüseyin Üreten

305

Ankara

Yavuz Yeğın

311

Totenkult

Tuna Akçay

317

Suriye, Filistin Ve Batı Arabistan Eski

Eserleri

Murat Özyıldırım

323

PRAEFATIO

Seleucia dergisinin sekizinci sayısını sizlere sunarken, bu yıl da yazarlarımızın değerli katkılarıyla ve zengin bir içerikle sizlere ulaşmayı amaçlamaktayız. Olba'dan gelen yeni bulgularımızı sizlerle paylaşmakta; çeşitli arkeolojik konulara yeni yaklaşım ve yorumlar getiren çalışmalarını sunmaktayız.

Hadrianus'un Küçük Asya ziyaretinde geçmişin parlak başkenti Sardes'e uğrayıp uğramadığını merak ediyorsanız ya da Romalıların dev dikilitaşları Mısır'dan koparıp, imparatorluğun başkentlerine nasıl taşıdıklarını bilmek istiyorsanız; Tarsus'ta daha önce bilinmeyen bir Roma hamamı daha mı keşfedildi dersiniz ya da Parion Hamamı'nın son kullanım evresi konusunda sikkeler ışığında bilgilenmek istiyorsanız, eski Anadolu toplumunda köpeğin nasıl bir rolü olduğunu arkeolojik verilerle görmek sizce ilginçse o zaman Seleucia'nın bu sayısını okumalısınız. Orta Tunç Çağı'nın Aras Boyalıları Kültürü veya Diyarbakır Aşağı Salat Kazıları konusundaki çalışmalar ilginizi çekmekteyse ya da Urfa çevresindeki Neolitik Çağ sizce ilgi çekiciyse, doğru kaynak seçmiş bulunmaktasınız.

Olba'da Akhaemenid Dönem öncesinde Yeni Babil varlığını düşündüren bir arkeolojik veri isterseniz, 2017 kazılarında akropoliste ele geçen kalsedon damga mühür ilginizi çekecektir. Kentteki Geç Antik Dönem'i yansıtan manastır kazılarında 2017'de büyük ölçüde açığa çıkarılan Kuzey Kilisesi'nin mimari ayrıntıları; bu kilisenin de içinde bulunduğu yapıların aydınlatılmasında kullanılan cam kandillerin tipolojisi ya da Olba kazılarında bulunan ok uçları bağlamında kentteki askeri hareketlilik ile ilgili bilgilenmek için yine dergimizin bu sayısına bakmalısınız.

Yukarıda belirtilen çalışmaların yanısıra kitap tanıtımlarıyla da içeriği zenginleşen Seleucia'nın yayına hazırlanması aşamasında emeği geçen yazarlarımıza, Homer Kitabevi'ne ve Ayşen Boylu'ya; çalışmalarımızda sabırla bize eşlik eden Sinan Turan'a şükranlarımızı sunarız.

Editörler:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret K. Yegül

Prof. Dr. Emel Erten

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

PREFACE

While presenting the eighth volume of Seleucia, we hope to reach you with a rich content by the contribution of our writers. We are pleased to share our interpretations on the latest finds from Olba excavations as well as many other archaeological articles with interesting approaches.

If you are anxious to know if Hadrian visited Sardis during his travel in Asia Minor or how Romans carried huge obelisks from Egypt to the capitals of the Empire; if you want to know about the possibility of a newly-discovered bath building in Tarsus or the last phase of use of the bath at Parion; if you are interested in the role of the dogs in ancient Anatolia, you should see this issue of Seleucia. If you want to be informed about the archaeological evidence for Middle Bronze Age Aras Culture or the excavations of Aşağı Salat at Diyarbakır and the Neolithic Age of Urfa Region, this issue of Seleucia will be the right choice.

We are sure, you will be interested in the Neo-Babylonian chalcedony stamp seal found during the excavations of Olba in 2017. For being aware of the architectural details of the “Northern Church” within the monastery of Olba and for the typology of the glass lamps used for the illumination of the Late Antique interiors (including the Northern Church) in Olba as well as the military activity in Olba in light of arrow heads discovered at the site, you should refer to this issue.

In addition to the articles on above-mentioned topics, Seleucia contains a number of book reviews that will inform the readers on various valuable archaeological publications. We wish to thank our contributors for sharing their studies with us and Aysen Boylu, owner of Homer Books for her help and support as well as Sinan Turan for his patience and assistance during process of preparation of the publication of Seleucia.

Editors:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret K. Yegül

Prof. Dr. Emel Erten

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

Tarsus'tan Yeni Bir Hamam: Tarsus'un Roma İmparatorluk Dönemi Kentsel Dokusuna ve Kydnos'un Rotasına İlişkin Yeni Görüşler

Deniz Kaplan*

Öz

Tarsus Belediyesi'nin Caminur Mahallesi'nde 2017 yılı içerisinde gerçekleştirildiği kazılarda, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bazı mimari izler açığa çıkmıştır. Burada sadece kesitte görülen dört duvar kalıntısı, bir Roma İmparatorluk Dönemi Hamamı'na ait olabilir. Bu yapısal izlerin bir hamama ait olması durumunda, Tarsus'un Roma İmparatorluk Dönemi kentsel dokusu ve Kydnos Irmağı'nın yatağının konumu konusunda yeni görüşler sunmak mümkündür. Hamam'ın kent içerisindeki konumu, Kleopatra Kapısı'nın Roma Tarsus'unun batı sınırlarını oluşturmadığını kanıtlamaktadır. Bu durum Köylü Garajı'nın bir nekropol olamayacağını düşündürmektedir. Kydnos Nehri'nin güney güzergâhının Gözlükule yakınlarında dirsek yaparak güneydoğu yönünde uzandığı önerilmektedir. Ancak Tarsus'daki diğer Hamam yapılarının Kydnos Nehri'ne olan yakınlıkları dikkate alındığında, Kydnos'un güney rotasına ilişkin yeni görüşler sunmak mümkündür. Caminur Mahallesi Roma Hamamı'nın konumu, Kydnos Nehri'nin Gözlükule'nin güney eteklerine yakın bir noktadan geçerek güneybatıya doğru yeni Hamam yapısına ulaştığını düşündürmektedir. Ardından muhtemelen güneydeki Regma gölüne ulaşır.

Anahtar Kelimeler: Tarsus, Hamam, Kent Planı, Kydnos.

* Dr. Öğr. Üyesi Deniz Kaplan, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, Yenişehir/Mersin. E-posta: denizkaplan@mersin.edu.tr.
Hakeme Gönderilme Tarihi: 12 Nisan 2018 ve Kabul Tarihi: 20 Mayıs 2018.

A Newly-Discovered Bath Building at Tarsus: Views on the Urban Texture of Tarsus and the Flow of Kydnos River During the Roman Imperial Period

Abstract

During the excavations for the opening of a foundation trench for the modern city hall of Tarsus at Caminur district in 2017, some architectural traces belonging to a Roman Imperial building have been discovered. Those were the remains of four walls visible from the section and probably belonging to a bath. This interesting discovery has made it possible to express new opinions on the urban texture of Roman Tarsus and investigate the flow of Kydnos river in the Roman Imperial Period. The location of the newly-discovered bath in the city has proved that the Cleopatra Gate was not on the western border of Roman Tarsus. In this case, the Köylü Garajı district was not the necropolis area of the town. It has been suggested that the southern flow of Kydnos was turning to the south-east direction after making an angle near Gözlükule. If we consider that all other bath buildings of Tarsus were located in the vicinity of Kydnos, it could be possible to make some new suggestions concerning the southern flow of the river. The location of the bath building in modern Caminur district of Tarsus reveals the water supply provided by the southern flow of Kydnos before reaching the lake Regma.

Keywords: Tarsus, Bath, City Plan, Kydnos.

Mersin İli, Tarsus İlçesi, Caminur Mahallesi 304 ada 19 parsel'de Tarsus Belediyesi tarafından 2017 yılı içerisinde gerçekleştirilen hafriyat çalışmaları esnasında bir Eski Çağ yapısına ait bazı kalıntılara rastlanmıştır¹. Bunlar, modern kent dokusunun altında yer almakta; doğusunda ve batısında çok katlı betonarme apartmanlar, kuzeyinde İsmet Paşa Bulvarı ve güneyinde ise 1103 no'lu sokakla sınırlanmaktadır (Lev. 1). Tarsus Belediyesi'nin buradaki faaliyeti sırasında yaklaşık – 3.10 m derinliğe kadar inilmiştir. Taşınan toprağın oluşturduğu kuzey ve doğu yöndeki kesitlerde harçlı ve pişmiş toprak tuğlalardan oluşturulmuş bir Eski Çağ yapısına ait dört ayrı duvarın varlığı görülmüştür (Lev. 2). Söz konusu

1 Bu bilgi, Tarsus Müzesi tarafından konu ile ilgili Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na gönderilen raporda yer almaktadır.

yapının 19 parsel içerisinde kalan kısımları, maalesef tamamen tahrip edilmiştir. Buna karşın bu çalışmanın konusunu oluşturan söz konusu yapıya ilişkin korunabilen duvarlar, kesitlerden takip edilebilmektedir.

Çalışmamızda antik Tarsus'tan günümüze ulaşabilen ancak ne yazık ki son aşamada insan eliyle tahrip edilen bu yapı tanıtılacaktır. Kesitlerden görülen duvarlar ve onların ait olduğunu düşündüğümüz mekânların tanımı yapılacak, ardından söz konusu duvarların antik dönem yapıları kapsamında kimliklendirilmesi ve tarihlenmesi üzerinde durulacaktır. Son olarak da söz konusu yapının Roma İmparatorluk Dönemi Tarsus'undaki konumu ve şehircilik açısından önemi sunulacaktır.

Tanım

Yapılan incelemeler sonucunda kesitlerde dört ayrı duvarın varlığı görülmektedir. Bunlardan üçü (II, III ve IV no'lu duvarlar) doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır ve birbirlerine paraleldirler (Lev. 3). I no'lu duvar, diğer duvarlardan farklı olarak kuzey-güney eksenindedir. Bunların tamamında benzer duvar işçiliği söz konusudur ve ince tuğla sıraları ve harçla oluşturulmuş bir örgü söz konusudur. Her tuğla sırasının arasında, kalın harç dolgusunun oluşturduğu bir hat yer almaktadır.

Kuzey yöndeki kesitte görülen duvar (I no'lu duvar) 4.20 m genişliğindedir ve korunmuş yüksekliği yaklaşık 2 m'dir (Lev. 3). II no'lu duvar, kuzey ve doğu yöndeki toprak kesitlerinin kesiştikleri noktada yer almaktadır. Çok az bir kısmı görülmekle beraber yaklaşık 1.90 m yüksekliğe sahiptir (Lev. 4). III no'lu duvar, II no'lu duvarın 6.70 m güneyinde bulunmaktadır (Lev. 5). III no'lu duvar, 2.20 m genişliğindedir ve 1.70 m yüksekliğe sahiptir. IV no'lu duvar (Lev. 5), III no'lu duvarın 4.10 m. güneyinde bulunmaktadır. Duvarın genişliği 2.50 m ve korunmuş yüksekliği 2.30 m'dir.

IV no'lu duvar ile III no'lu duvar arasında, duvardan duvara mekânın tamamında kesintisiz olarak takip edilebilen bir *in situ* taban bulunmaktadır (Lev. 6). Bu durum, her iki duvarın da aynı mekâna ait olduklarına (I no'lu mekân) işaret etmektedir (Lev. 7).

II ve III no'lu duvarların arasında (Lev. 6), I no'lu mekânın tabanıyla aynı hizada duvardan duvara uzanan ikinci bir tabanın varlığı göze çarpmaktadır. Bu taban I no'lu mekân içerisindeki taban ile benzer özelliklere sahiptir. Her iki duvarın arasındaki alanda, duvardan duvara uzanan *in situ* taban, toprağa döşenmiş şekilsiz küçük taşlar, taşların üzerinde 5 cm. kalınlığında sıkıştırılmış kireçten harç tabakasından oluşmaktadır (Lev.

8)². II no'lu mekân olarak adlandırdığımız bu alanda, tabanın üzerinde, *in situ* durumda daire formlu pişmiş toprak tuğlalardan yapılmış taşıyıcı ayaklar (*pilae*) yükselmektedir (Lev. 8-9). Bunlar II no'lu mekânın kesitinde alanın tamamında gözlenmektedirler. Tuğlaların kalınlıkları, 5 cm ve çapları, 15 cm'dir. Birbirlerine 1,5-2 cm kalınlığındaki kireç harcı ile tutturulmuşlardır. Yaklaşık toplam 50 cm yüksekliğindeki söz konusu ayakların üzerinde, asıl zeminin varlığı görülmektedir. Birçok kısımda genel olarak takip edilse de bazı bölümlerde ayaklar ve zeminde III no'lu duvara doğru çökmeler yaşandığı anlaşılmaktadır. Ancak buna karşın söz konusu asıl zemini tanımlamak mümkündür³: Ayakların üzerinde yaklaşık 5 cm kalınlığında pişmiş toprak plakalar (*bipedales*), onun üzerinde yaklaşık 15 cm kalınlığında içerisinde tuğla kırıkları da bulunan kireç harçlı zeminin varlığı söz konudur (Lev. 10).

Yapının Kimliklendirilmesi

Duvarlar tamamen benzer malzeme ve işçiliği yansıtmaktadır. Ayrıca konumları ve birbirleri ile olan mesafeleri, bir kompleksin parçaları olduklarını göstermektedir. Bunun yanı sıra özellikle duvarlar arasında kesitlerden takip edilen ve mekânlar içerisinde duvardan duvara kesintisiz izi sürülebilen tabanlar, buradaki duvarların birbirleriyle ilişkili olduğunun en önemli kanıtını sunmaktadır. Dolayısıyla duvarlar ve onların ait olduğu iki mekân, kesinlikle aynı yapı kompleksinin parçalarıdır.

Zemin ve taban arasında kalan pişmiş topraktan dairesel formlu taşıyıcı ayaklar, bu yapının işlevini anlamamız hususunda birincil ve önemli arkeolojik verilerdir. Bu taşıyıcı ayaklar ve sütunlar, bir tür asma kat yaratırlar, eski İtalyan kaynaklarında *suspensura* olarak geçmekte ve yine aynı özelliklerinden dolayı *balnae pensiles*/asma hamamlar yaratırlar⁴. Bu alan, "aşağıdan ısıtan fırın" anlamına gelen *hypocaust* olarak terminolojide kullanılan bir ısıtma sistemi olarak işlev görmüştür. Asıl zemin altından gerçekleştirilen ısıtma sistemi (*hypocaust*), özellikle hamam⁵ ve konut mimarisinde tercih edilen bir unsur olma özelliğine sahiptir. Ancak Roma villalarında da aynı sistemin varlığının bilinmesi, bu sistemin bir konuta da ait olabileceği ihtimalini gündeme getirmektedir. Ancak yapının çalışmanın sonraki bölümlerinde ayrıntılı olarak sunulan kent

2 Tabanın kodu yaklaşık - 3.10 metrede yer almaktadır.

3 Asıl zeminin kodu, yaklaşık - 2.40 m bulunmaktadır.

4 Yegül 2006, 89.

5 Yegül 2006, 88.

içerisindeki konumu, onun daha güçlü bir olasılık olarak bir kamusal işlevi yerine getiren Hamam olduğuna işaret etmektedir.

Tip ve Tarihleme

Söz konusu yapının planını, bütüncül olarak takip etmek artık mümkün değildir. Yapının diğer bölümleri, kuzeyde İsmet Paşa Bulvarı'na ve doğudaki betonarme konutların altına doğru ilerlemektedir. Ancak "T" olarak tanımladığımız mekânın, kesitten görüldüğü kadarıyla *hypocaust* sistemine sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu mekânın olası hamamın soğukluk kısmı olan *frigidarium*'u olması mümkündür. *Hypocaust* sistemine sahip II no'lu mekânın ise hamam mimarisi göz önüne alındığında, ılıkılık olarak adlandırılan *tepidarium* kısmı olduğu önerilebilir. Dolayısıyla hamamın hemen ılıkılık kısmından sonra gelmesi gereken ve "sıcaklık" olarak da adlandırılan *caldarium* bölümü, bugün İsmet Paşa Bulvarı altında kalmaktadır.

Yukarıda açıklanan mekân dizilimi önerisi eğer geçerliyse, o zaman bunun "Sıra Tipi Hamam" (*reihentyp*)⁶ grubuna dâhil olduğunu önermek mümkündür. Ancak, eldeki mimari verilerin yetersizliği, elbette ki bu öneriye güçlü destek vermekten uzak görünmektedir.

Yapının tarihlemesi konusunda ise, duvarlarda kullanılan örgü tekniği genellikle bir fikir vermekten uzaktır. Tuğla sıraları ve harçla oluşturulmuş bu duvar örgüsü, *opus testaceum*'dur. Ancak, *opus testaceum*'dan yola çıkarak hassas bir tarihleme yapmak güçtür. Bunun nedeni, *opus testaceum*'un Tiberius döneminden başlayarak, Diocletianus dönemine gelindiğinde bile hala kullanımda olan uzun zaman dilimi içinde Roma mimarisinde geçerli bir duvar örgüsü olmasıdır⁷. Buna karşın Kilikia'da⁸ Roma İmparatorluk Dönemi içinde birçok merkezde "Sıra Tipi" hamamların inşa edilmiş olduğu bilinmektedir. Bunun bir örneği Kelenderis'te yer almaktadır⁹.

6 Krencker – Krüger 1929, 177-178.

7 İlk ve tamamıyla tuğladan inşa edilen yapı Tiberius Dönemi Castra Praetoria'dır. MS 1. yy'dan itibaren tuğlalar üzerinde fabrika damgalarına rastlanmaktadır. Böylece damgalı tuğlalar, yapıların tarihlenmesinde kesin kanıt oluşturmaktadır. MS 123'ten sonra tuğlalar üzerinde Consul tarihi verilme zorunluluğu doğmuştur. Bu kullanım zamanla yaklaşık MS 164 yılında tamamen ortadan kaybolmuştur. Marcus Aurelius ve Caracalla Dönemi'nde bütün özel tuğla fabrikaları imparatorluk tarafından kamulaştırılmıştır. Caracalla'nın ölümünden 70-80 yıl sonra tuğla damgaları tamamen ortadan kalkmıştır. Damgalı tuğlalar tekrar Diocletianus Dönemi'nde görülür (Coarelli 1980, 340). Ayrıca bk. Gates 2015, 496-497.

8 Kilikia'daki Roma İmparatorluk Hamamları için bk. Yegül 2003, 55-72.

9 Tekocak 2008, 150-151.

Söz konusu yapının ilk inşa evresi, MS 3. yüzyıla aittir. Ayrıca apsisli olmalarıyla farklı özellik gösterebilirler de, mekânsal dizilimin benzerliği açısından MS. 3. ve 5. yüzyıllar arasına tarihlenen Anemurium III, II B ve II 11 B Hamamları, MS 2. yüzyılın ortalarına tarihlenen Iotape 5 B Hamamı¹⁰ ve Elaiussa Sebaste'de en erken evresi Augustus dönemine kadar geri giden Liman Hamamı¹¹ benzer örnekleri oluşturmaktadır¹². Kilikia Bölgesi'ndeki kısmen de olsa benzer plan özelliklerine sahip hamam yapılarının inşa tarihleri dikkate alındığında, Tarsus'taki bu çalışmaya konu olan olası hamam yapısı da genel olarak çok geniş bir tarihlendirme önerisiyle Roma İmparatorluk Dönemine ait olmalıdır.

Değerlendirme ve Sonuç

Tarsus, Kydnos Nehri sayesinde güçlü bir su kaynağına sahiptir. Vitruvius'un aktardıklarından edindiğimiz bilgiye göre Tarsus'un içinden geçerek akan Kydnos'un gut hastalığını iyileştirdiği de bilinmektedir¹³.

İçerisinden geçen su kaynağı ile zenginleşen Tarsus, birden fazla hamam yapısına sahiptir. Bugüne kadar gerçekleştirilen çalışmalar, Tarsus'ta üç hamamın varlığını ortaya koymuştur. Bunlar Altından Geçme, Zeytinpazarı ve Gözlükule yakınlarında yer almaktadır¹⁴. Bu çalışmanın konusunu oluşturan yapı, Tarsus'taki bir başka Hamam yapısının varlığını bizlere göstermektedir (**Lev. 11**).

Caminur Mahallesi'ndeki olası Roma Hamamı'nın Tarsus kenti içerisindeki konumu, Roma kentinin bugüne kadar önerilen sınırları konusunda yeni açılımlar getirmeyi sağlamakta ve özellikle Kydnos Nehri'nin olası rotası hakkında yeni bilgiler sunmaktadır.

Tarsus kentinde gerçekleştirilen geçmiş dönemdeki arkeolojik araştırmalar, Roma kentinin olası sınırları ve planı konusunda bazı görüşlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Roma kentinin batı yöndeki yayılım alanının sınırı olarak, Kleopatra Kapısı kabul edilmektedir (**Lev. 12**)¹⁵. Ayrıca Kleopatra kapısının yaklaşık 200 m güneybatısında yer alan ve bugün Köylü Garajı olarak adlandırılan

10 Onurkan 1967, 36-65, 96, 109.

11 Borgia – Spanu 2003, 247-335.

12 Son yapılan bilimsel çalışmalarda Tarsus'da Altından Geçme, Zeytin Pazarı ve Gözlükule'nin eteklerinde olmak üzere üç adet hamam yapısının varlığı bilinmektedir. Bk. Alkaç – Kaplan 2017, 93.

13 Vitruvius VIII. III. 6.

14 Alkaç – Kaplan 2017, 93-100.

15 Belge – Aydınöglü 2017, 466.

alanda ortaya çıkan bir anıt mezar¹⁶ ve orada başka mezarların olduğuna ilişkin bilgi verdiği düşünülen jeofizik araştırmalar¹⁷, kent dışındaki *nekropolis* alanının kanıtı olarak kabul edilmişlerdir (Lev. 12)¹⁸.

Roma İmparatorluk Dönemi Tarsus'unun batı sınırını oluşturduğu düşünülen Kleopatra Kapısı'nın hangi dönemde inşa edildiği konusunda yapılan tartışmalara, bu çalışmanın konusunu oluşturan olası Hamam yapısı da katkı sunmaktadır.

Kleopatra Kapısı'nın ilk evresi Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmektedir¹⁹. Ayrıca Kleopatra Kapısı'nın Tarsus'un batı sınırını oluşturduğu önerilmektedir²⁰.

Kleopatra Kapısı hakkında Alkaç ve Kaplan, aşağıda sunulan bilgilerden yola çıkarak farklı görüşler ortaya koymuşlardır: Kleopatra Kapısı'nın 215 m kuzeydoğusunda ortaya çıkartılan yeni antik cadde, Tarsus'un *Decumanus Maximus*'udur. Bu yol takip edildiğinde hemen hemen Kleopatra Kapısı'nın kemer açıklığı ile aynı aksta olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Kapı ile *Decumanus Maximus* arasında yaklaşık 4 m'lik bir kot farkı bulunmaktadır. Ayrıca Kleopatra Kapısı'nın bağlı olduğu 5.55 m'lik duvarın içerisinde, kemer açıklığının ve nişin arkasındaki Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait mimari elemanların devşirme malzeme olarak kullanılmış olduğu tespit edilmiştir. Kleopatra Kapısı ve *Decumanus Maximus* arasında yatay düzlemdeki farklı kotlar ve yapının içerisindeki devşirme malzemeler, Alkaç ve Kaplan tarafından Kleopatra Kapısı'nın Geç Antik Çağ'da ve muhtemelen Arap Dönemi'nde (Harun er-Reşid) ilk olarak inşa edilmiş olduğu şeklinde yorumlanmasını sağlamıştır²¹.

Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde inşa edilen olası Hamam, bizlere sadece Roma Dönemi Tarsus'unun barındırdığı bir başka kamusal yapının varlığını göstermez. Ayrıca yaklaşık -3.10 metrelerde karşımıza çıkan zemin kodu, kent içerisinde konumu ve diğer kamusal yapılar ile olan ilişkisi, Tarsus'un Roma İmparatorluk Dönemi kent dokusu üzerine yeni görüşler sunmamıza da imkân tanımaktadır.

Decumanus Maximus ile Hamam yapısının zemin kodlarının -3 ve -4 metre arasında değişen yaklaşık uyumları, Roma Dönemi Tarsus'unun Kleopatra Kapısı'nın doğusunda ve batısındaki yaklaşık yatay düzlemi

16 Yurtseven 2006, 91-121.

17 Alkaç – Durugönül – Gökçay 2003, 184.

18 Alkaç – Durugönül – Gökçay 2003, 184; Belge – Aydınoglu 2017, 472.

19 Zoroğulu 1994, 32-33.

20 Belge – Aydınoglu 2017, 466.

21 Alkaç – Kaplan 2017, 92.

hakkında bizleri aydınlatmaktadır. Kleopatra Kapısı'nın batısındaki bu çalışmaya konu olan Hamam, Alkaç ve Kaplan tarafından salt Kleopatra Kapısı'nın doğusundaki *Decumanus Maximus*'un kaplama zemin taşlarının kodundan yola çıkarak yaptıkları öneriyi doğrulamaktadır. Kleopatra Kapısı'nın sadece doğusunda değil, bilakis batısında da Hamam sayesinde öğrendiğimiz Roma kenti kodunun Kleopatra Kapısı'nın yaklaşık – 3.10 m altında olması, Kleopatra Kapısı'nın bir Roma Dönemi yapısı olmadığına yeni kanıtını sunmaktadır. Yukarıda sunulan yeni kanıtlar sayesinde, Kleopatra Kapısı'nın Roma Dönemi Tarsus'unun batı sınırlarını oluşturmadığını kesin olarak söylemek mümkündür.

Kleopatra Kapısı ve Hamam arasındaki Köylü Garajı olarak adlandırılan alan ve oradaki anıtsal mezar yapısı, alanın kent dışındaki bir *nekropolis* olarak yorumlanması için yeterli veriyi bizlere sunmaz²². Çünkü Köylü Garajı'nın yaklaşık 100 m batısında bu çalışmada tanıtılan olası Roma Hamamı'nın ve yine 100 m doğusunda Sadık Ahmet Parkı'nda gerçekleştirilen kazılar sonucunda ortaya çıkan Roma dönemine ait mozaikli yapıların varlığı söz konusudur (Lev. 13). Yapıların, *nekropolis* olarak önerilen alana olan yakınlığı problem teşkil etmektedir. *Nekropolis* olarak kabul edilen alanda tespit edilen mezar ile Roma kentinin bu alandaki yatay düzlemi benzer kodlardadır. Ayrıca söz konusu mezarın Geç Hellenistik Dönem'den başlayarak Roma İmparatorluk Dönemi içlerine kadar olan kullanımı, bu alandaki kamusal yapılar ile mezarın benzer evrelerdeki varlığını kanıtlamaktadır. Bir *nekropolis* alanının bu kadar yakınında kullanım evrelerinde çağdaşlık barındıran kamu yapılarının var olmasının bilinen bir örneği bulunmamaktadır. Bu durum, alanın *nekropolis* olarak kimliklendirilmesine şüphe ile bakmamıza neden olmaktadır. Bu nedenle Köylü Garajı'nda tespit edilen anıt mezar, kent merkezlerinde kentin ünlü ve zengin bir ailesi veya onun bireylerine ait bir *Heroon* olarak yorumlanabilir. Çünkü *Heroon*lar sadece kent surları dışında değil içerisinde de inşa edilmektedir. Özellikle şehrin sıkça kullanılan alanlarında inşa edilen örnekleri mevcuttur. Hellenistik Dönem ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde genellikle kent içerisindeki bir meydan ya da şehir merkezinde de *Heroon*lar mevcuttur²³.

Hamamın kent içerisindeki konumu, Kydnos Nehri'nin güney yöndeki mevcut önerilen güzergâhı hakkında da yeni bilgiler sunmaktadır.

22 Köylü Garajında yapılan jeofizik araştırmalarında tespit edilen anomaliler, nekropolis alanı olarak yorumlanmıştır. Ancak bu tarz sistemler aracılığıyla yapıların kimliklendirilmesi henüz mümkün değildir.

23 Berns 2003, 26-29; Mert 2015, 55-56.

Tarsus içerisinde tespit edilen Altından Geçme ve Zeytin Pazarı Hamamları, Kydnos Nehri'ne oldukça yakın konumlara sahiptirler. Hatta Kydnos Nehri'nin "Altından Geçme" olarak adlandırılan Hamam'ın duvarlarını yalayıp geçtiği kabul edilmektedir²⁴. Gözlüküle'nin doğusunda bulunan bir diğer Hamam ise Kydnos Nehri'ne 200 m uzaklıkta bulunmaktadır. Tarsus hamamlarının Kydnos Nehri ile olan yakın ilişkisi dikkat alındığında, yeni keşfi yapılan hamam yapısının da Kydnos Nehri'ne yakın bir konumda olması beklenebilir. Bu durum Kydnos Nehri'nin güney güzergâhının Gözlüküle yakınlarında dirsek yaparak güneydoğu yönünde değil (Lev. 12), tam aksine Gözlüküleye doğru güneybatı yönünden ilerleyerek ve Gözlüküle'nin güney eteklerine yakın bir noktadan geçerek yeni Hamam yapısına ulaştığını ve ondan sonra güneye doğru kıvrılarak Eski Çağ'da Regma olarak adlandırılan göle ulaştığını düşündürmektedir (Lev. 14).

24 Strabon XIV, 5, 12: "Kent, Kydnos Nehri tarafından ikiye bölünmüştür ve nehir Gençler Gymnasion'unu yalayarak geçer". Altından Geçme ve Strabon'da geçen Gençler Gymnasion'unun aynı yer olduğu hakkında görüş için bkz. Adak-Adıbelli 2013, 193. Tarsus Hamamları ile ilgili genel değerlendirme için bkz. Alkaç-Kaplan 2017, 93-100.

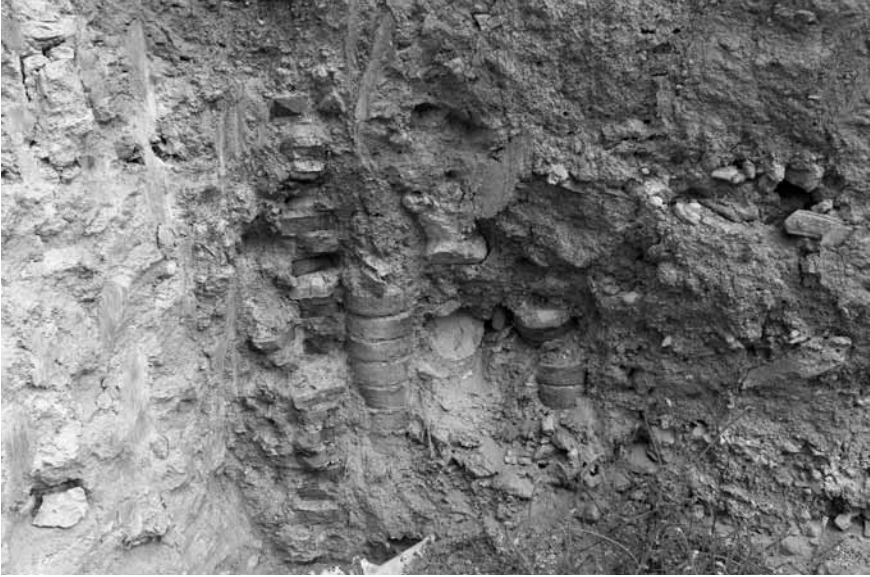
Levha 1. 309 ada 19 no'lu Parsel.

Levha 2. Duvarların Konumu.

Levha 3. I Numaralı Duvar.

Levha 4. II No'lu Duvar.

Levha 5.1. III ve IV no'lu duvarlar.

Levha 5.2. III ve IV no'lu duvarlar. I ve II no'lu Mekanlar Genel Görünüm.

Levha 6. III ve IV dolu duvarlar arasındaki I no'lu Mekan ve Taban.

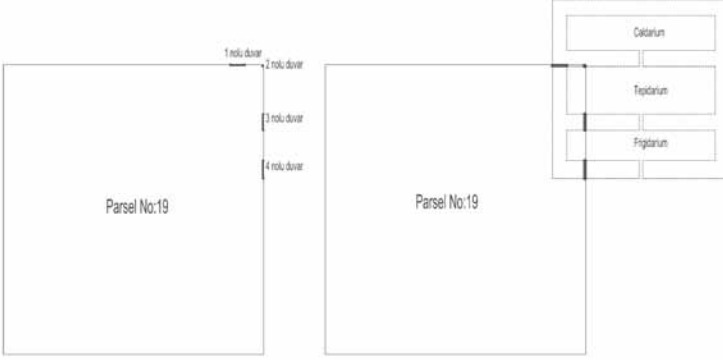
Levha 7. II ve III no'lu Duvar ve II no'lu Mekan.

Levha 8. II no'lu Mekan, Taban, Pilae ve Asıl Zemin. Genel Görünüm.

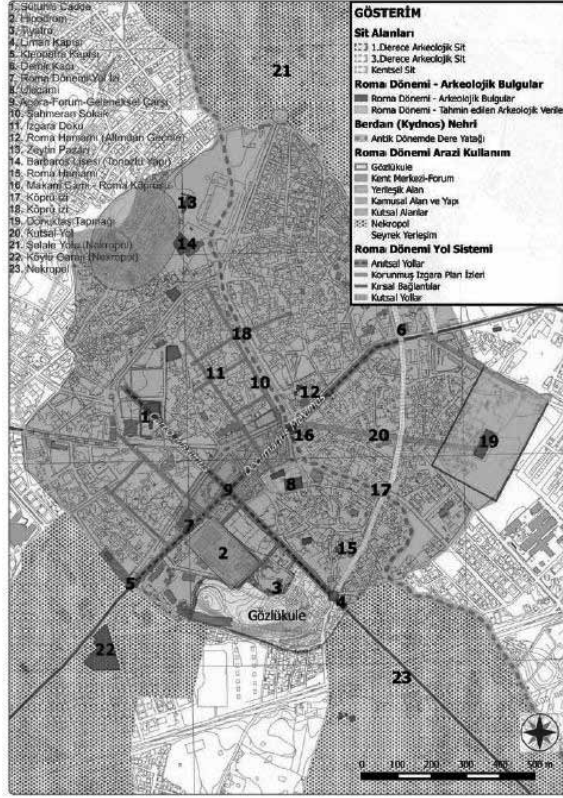
Levha 9. II no'lu Mekan Taban, Pilae ve Asıl Zemin Ayrıntısı.

Levha 10. Duvarların konumu ve Olası Plan Önerisi.

Levha 11. Tarsus'taki Roma Hamamları'nın Konumu.

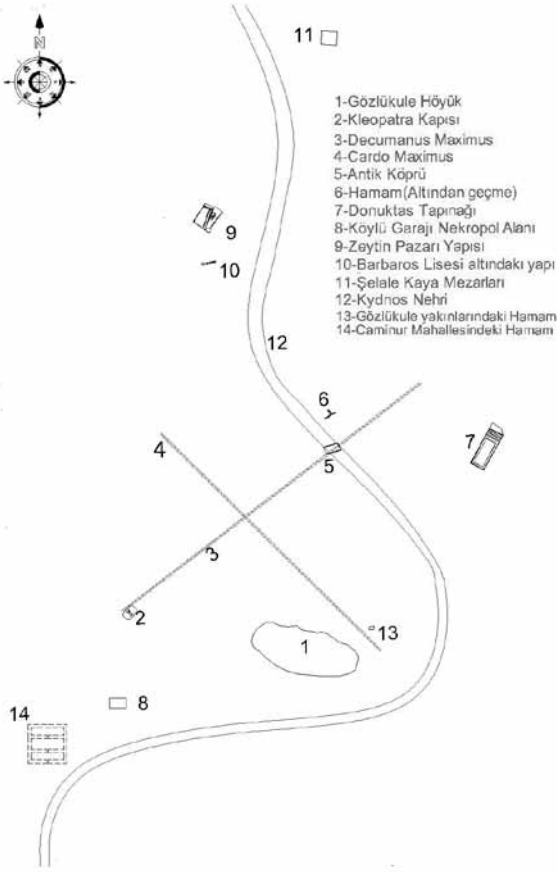

Levha 12. Tarsus Kent Planı ve Kydnos Güzergahı (Belge-Aydınöglu 2017).

Levha 13. Caminur Mahallesi Roma Hamamı, Köylü Garajı, Mozaikli Alan ve Kleopatra Kapısı Konum.

Tarsus'tan Yeni Bir Hamam: Tarsus'un Roma İmparatorluk Dönemi Kentsel Dokusuna ve Kydnos'un Rotasına İlişkin Yeni Görüşler

Levha 14. Caminur Mah. Hamamı'nın Tarsus Planı İçerisindeki Yeri ve Kydnos'un Önerilen Yeni Güzergâhı.

Kaynakça

Adak-Adıbelli 2013

I. Adak-Adıbelli, "Tarsus Roma Hamamı 2011 Yılı Çalışmaları", Tarsus Sempozyumu II, 192-196.

Alkaç – Durugönül – Gökçay 2003

E. Alkaç – S. Durugönül – B. Gökçay, "Tarsus Köylü Garajı Mezar Yapısı ve Jeofizik Çalışmaları", Tarsus Sempzoyumu II, 181-191.

Alkaç – Kaplan 2017

E. Alkaç – D. Kaplan, Bir Başkent'in Tarihi ve Anıtları: TARSUS, İstanbul.

Belge – Aydınoğlu 2017

M. Belge – Ü. Aydınoğlu, "Bir Plan Altlığı Olarak; Roma Dönemi Tarsus Kenti Mekânsal Yapısına İlişkin Değerlendirme", Megaron 2017, 12 (3), 460-474.

Berns 2003

C. Berns, Untersuchungen zu den Grabbauten der frühen Kaiserzeit in Kleinasien, Asia Minor Studien 51, Bonn.

Borgia – Spanu 2003

E. Borgia – M. Spanu, "Le Terme Del Porto, Elaiussa Sebaste II, 247-335.

Coarelli 1980

F. Coarelli, Rom. Ein archaologischer Führer, Freiburg.

Gates 2015

C. Gates, Antik Kentler. Antik Yakınoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi (çev. B. Cezar), İstanbul.

Krencker – Krüger 1929

D. Krencker – Krüger, Die Trier Kaiserthermen, Augsburg.

Mert 2015

İ. H. Mert, Der Korinthische Tempel von Knidos. Ein repräsentativer Grabbau der römischen Kaiserzeit, Knidos Studien 2, Wiesbaden.

Onurkan 1967

S. Onurkan, Dağlık Kilikia Mimarisi Üzerine Gözlemler-Hamam Yapıları (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Strabon

Antik Anadolu Coğrafyası (çev. A. Pekman), İstanbul.

Tekocak 2008

M. Tekocak, "Kelenderis Liman Hamamı", Olba XVI, 133-162.

Vitruvius

Mimarlık Üzerine (çev. Ç. Dürüşken), İstanbul, 2017.

Yegül 2003

F. K. Yegül, "Cilicia at Crossroads: Transformations of Bats and Bathing Culture in the Roman East", Olba VIII, 55-72.

Yegül 2006

F. K. Yegül, Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkınma (çev. A. E. Erten), İstanbul.

Yurtseven 2006

F. Yurtseven, "Tarsus Köylü Garajı Mezar Buluntuları", Anadolu/Anatolia 31, 91-121.

